

mtatkki

Hungarian Academy of Sciences
Centre for Social Sciences
Institute for Minority Studies

A PDF fájlok elektronikusan kereshetőek.

A dokumentum használatával elfogadom az
[Europeana felhasználói szabályzatát](#).

9660

105. 029

MEMORABILIA

AZ

ERDÉLYI ÖRMÉNYEK MÚLT ÉLETÉBŐL

MELYEKET

AZ ÖRMÉNYEK APOSTOLA

VILÁGOSÍTÓ SZENT GERGELY 1858-DIK ÉVI ÜNNEPÉN A SZAMOS-
UJVÁRI ÖRM. SZERTARTÁSU TEMPLOMBAN

MONDOTT

EGYHÁZI BESZÉDBEN

ELŐ ADOTT

LUKÁCSI KRISTOF,

SZAMOSUJVÁRI PLÉBÁNOS ÉS SZOLNOK KERÜLETI ESPERES.

NYOMATOTT A MECHITARISTÁK NYOMDÁJA BETÜIVEL.

BÉCSBEN, 1859.

102.052

Sell. II
3019.

9974 OKT. 9

1986 JUL 2

R12

9660

Erdélyi Tudományos Intézet
Könyvtári Növedéknapló
19 42 év. 2622. szám.

127/948

Történelmi
Történettud. Int.
Budapest.

105.029

1974 OKT

9

SZABAD KIR. SZAMOSUJVÁR VÁROSA

TEKINTETES TANÁCSÁNAK,

VÁLASZTOTT KÖZÖNSÉGÉNEK

ÉS

ÖSSZES ÖRMÉNY AJKU POLGÁRSÁGÁNAK

TISZTELETTEL AJÁNLIJA

A SZÓNOK.

107-879

1947

UNITED STATES DEPARTMENT OF JUSTICE

FEDERAL BUREAU OF INVESTIGATION

MEMORANDUM FOR THE DIRECTOR

RE: [Illegible]

100-100000

*Fő Tisztelendő Esperes Plébános Lukácsi Kristof
urnak.*

Nemzetünk Védszentjének világosító szent Gergelynek f. 1858-ik évi emlék ünnepén a helybeli örmény szertartásu anya egyházban fő - tisztelendő Ur által mondott egyházi szent beszéd, e városnak, hitéhez és ősi szertartásához vallásos kegyelettel ragaszkodó örmény ajku összes polgársága keblében sokkal kedvesebb s állandóbb érzelmeket gerjesztett, sem hogy azt a pusztában kiáltozónak hangjaként, a Szentegyház falai között nyomnélkül elenyészni engedhetnénk; s azért a tanács s választott közönség, mint az összes polgárság képviselője, kedves kötelességének tartotta, ezen az örmény nemzet multját felderítő történelmi adatokat tartalmazó, s valamint nemzetiségünk ugy ritusunknak is múltja s jövője tekintetében olly igen érdekes egyházi beszédnek saját pénztára költségén ki nyomtatását el határozni.

Mi végre szives bizalommal fel kéretik főtisztelendő Ur, hogy a köz ohajtást méltányolva, az érdekelt igen becses tartalmu beszédet ki nyomtatás, s így a távolabb lakó örmény atyafiakkal is közölhetés, és mentől terjedtebb köz tudomásra juttathatás

végezt át engedni s illetőleg mi előbb e' tanács-
hoz juttatni sziveskedjék.

Sz. kir. Számos-Ujvár városa tanácsa és es-
küdt közönsége.

Julius 15^{én} 1858.

a polgármester

Jakabb.

És meg állapodék a Noe bárkája a hetedik
holnapban a huszonhetedik napon Örmény
ország' hegyein.

Teremtés könyve 8. F. 4. v.

Mai napon, melyen városunk védszentjének, Örmény ország és nemzet Apostolának, Szent Gergelynek, kit az összes katolika egyház „világosító“ mellék névvel tisztel, év fordulati ünnepét üljük, nem tehetek jobbat, nem hasznosabbat, nem a nagy szentnek tiszteletére méltóbbat s czélszerűbbet, mint ha nemzetünk és nemzeti egyházunk eredetét és nevezetesebb viszontagságait, alkalmas elmélkedések kíséretében, rövid vázolatban előadom; illendő dolognak tartom ugyanis, hogy egy külön ajku és külön egyházi intézményekkel bíró egyházi község, nemzete és egyháza mult életének némi történelmi ismeretével birjon; mert nem szeretjük, nem becsüljük azt, mit nem ismerünk: ismernünk kell nemzetünket, nemzeti egyházunkat, annak intézményeit, szertartásait, hogy szeressük, becsüljük és tiszteletben tartsuk. Aztán ki az közületek, légyen az ezen egyházi községnek tagja vagy nem, ki látván azt, hogy mi a velünk együtt lakó, és minket minden oldalról környező népektől, nem csak egy különböző ajku népfelekezetet képezünk, hanem Isteni tiszteletünket is az övékétől különböző nyelven és különböző szertartás szerínt végezzük, — tudni ne ohajtaná; hol és mikor vette légyen ezen nemzet ezen egyház eredetét? honnan és mikor származtunk légyen e tájékokra? minő okok birhatták őseinket eredeti hazájok oda hagyására, és illy messzi földön, idegen

ajku népek közt új lakhelyek keresésére? Várakozásokat sokáig függőbe nem tartom, ki mondom mindjárt kezdetben, miszerint mi „menekültek“ vagyunk, és pedig nem political hanem vallási menekültek, mint beszédem folytán bővebben ki fog világítani, mellynek első részében nemzetünk és egyházunk nevezetesebb történeti emlékeit kezdettől a legújabb időkig: másodikban pedig azon tanuságokat fogom előadni, mellyeket a történeti emlékekből vonhatunk, és azon kötelelességeket, mellyek azokból mi reánk, kik az örmény nemzetnek és egyháznak sorsosai és a történeti emlékeknek hagyományosai 's örökösei vagyunk, háromlanak.

Eredeti hazánk nagy örmény ország, elő-Ásiának egyik nagy kiterjedésű és termékeny tartománya; mellyet az egykori földi Paradicsomnak folyói Tigris Euphrates és társai öntöznek¹⁾ és a mellynek nagy számú, a fellegekkel vetélkedő hegyeinek egyikén a nagy Araraton az özön víz hullámitól hanyatott Nőe bárkája nyughelyet talált²⁾. A föld szinte minden népeinek nemzeti hagyományai és történetirői egyhangulag Armeniára utálnak, mint az emberi nem bölcsőjére, a nemzetek egykori szülő földére; és dicsőségeknek tartják eredetöket onnan származtathatni.

Nemzetünk ősrégi kronikáiban pedig olvassuk, hogy Haik az örmények ősapja a Babel tornya építésénél közbe jött nyelv zavar után, családjával és számos hozzá csatlakozott híveivel Sennaar mezejéről vissza ment Ararat földére, holott is uralkodott

1) Teremtés könyve 2. F. 14. v.

2) Teremtés könyve 8 F. 4. v.

ő, és utánna fiai és azoknak ivadéki nemzedékről nemzedékre szinte két ezer évig. Örmény országnak és nemzetnek a Haik nemzetségéből származott uralkodói az ókor leghatalmasabb birodalmainak; a Babiloniaiak', Assyriusok', Medusok' és Perzsák' tőszomszédságában, ezen első rangu nagy hatalmasságok ellenében, nemzeti önállásukat és függetlenségüket állandóul fenn tudták tartani³⁾, és az ős előkor ezen mívelt nemzeteivel polgárosodásban, míveltségben béke és hadi intézményekben lépést tartottak⁴⁾. Ezechiel Proféta említi: miként Ararat lakosai a tengerek akkori királynéjával a nagy és hatalmas Tyrus várossal és a Phoeniciaiakkal kereskedelmi összeköttetésben állottak⁵⁾. Herodot történet író pedig leírja a hajókat, mellyeken az örmények hajdan az ország termékeit Euphrat és Tigris folyóin le Babilonba és Ninivébe szállították⁶⁾. A míveltség és polgárosodás magas fokáról bizonyosságot tesznek az ókorban épült várak és városok fenmaradt nagyszerű romjai. A közlekedés, hajozás és földmivelés előmozdítására ország szerte vezetett csatornák nyomai. A világ színpadára utóbb fölmerült Romaiakkal hol békés hol háborus viszonyban éltek eleink, sőt a nagy Tigranes alatt nem egyszer dicsőséggel mérköztek meg velök, és a római császárok végre is azon joggal beérték, hogy az örmény királyok fejére magok tennék föl a koronát⁷⁾. Sokat mondhatnék

3) Strabo XVI. k.

4) *Mores magna ex parte Medis et Armeniis similes sunt.* Strabo XI. k.

5) Ezechiel 27. F. 14. v.

6) Herodot 1. k.

7) *Ad orientem plus negotii cum Armeniis . . . Armenios victo rege*

még öseinknek Krisztus születése előtt viselt dolgairól; hanem nem akarok a profán történet és pogány világ' ezen sötétség borította századaiban időzni, és sietek által menni az evangelium' világossága által fel világosított örmény országba; itt még csak annyit mondván: mikép elődink szintugy mint a földnek többi népei az egy zsidót kivéve, Krisztus születése és az Evangelium elfogadása előtt több isteneket imádtak, ugy látszik mind azonáltal hogy az örményeknél, kik az ősi tűzhelynél maradtak, és szemközt laktak Ararat hegyével és a Nőe bárkájával, az egy igaz Istennek ismerete és tisztelete sokáig fen tartotta magát, mivel nekik külön nemzeti isteneik nem voltak, hanem isteneiket a szomszéd népektől kölcsönözték, így a Chaldeusoktól vették a napnak, holdnak és csillagoknak, a Perzsáktól a tűznek, víznek elemeknek tiszteletét, vagy is a Zoroaster vallását, a Görögöktől végre Jupiternek, Apollónak, Diánnának, Herculesnek és a többi istenek' tiszteletét⁸⁾.

Az evangelium örmény országban hirdettetett Krisztus Urunk menybe menetele után sz. Tádé és Bertalan apostolok által, jólehet e szent férfiak prédikálására sokan tértek az örmények közül a Krisztus hitére és megkeresztelkedtek; az üdvözítő vallás mind az által nagy örmény országban ekkor mély gyökeret nem vert, inkább elterjedt és meghonosult az kis örmény országban, melly azon időben

Tigrane in hoc unum servitutis genus Pompeius assuefecerat, ut rectores a Nobis acciperent, Florus XII. F. — lásd Cicero pro lege Manilia. — Dio Cassius in Nerone.

⁸⁾ Zela, — in ea templum est Anaitidis (Dianae) quae ab Armeniis colitur. Strabo XII. k.

római tartomány vala, és mellynek Sebaste, Melitene és más városaiban a kereszténységnek kételső századában a Krisztus hitéért számosan vértanú halált szenvedtek. ⁹⁾)

Az Örményeknek általános megtérése a keresztény hitre történt a IV^{ik} században 305-ben kr. után. Annak eszközlője világosító sz. Gergely volt. — Beszédem kitűzött határit túlhaladnám, ha elmondanám mind azon csudákat, miket Isten az Ő véghe-tetlen irgalmasságának és túláradó malasztjának teljességében az Ő hí szolgája, hitvallója és eleven vértanúja sz. Gergely által az örmény királyon Tiridatesen és a nemzeten mivel, és a mellyek a keresztényeket kevésel elébb halálra üldöző kegyetlen királyt és nemzetet a keresztény hit elfogadására birták. Valóban, ha elgondoljuk, miként egy keleti ősi vallásához és szokásaihoz rendkívül ragaszkodó, minden oldalról több isteneket imádó népektől környezett, maga is bálványozó, akkoriban hatalmas, mintegy huszonkét millio főből álló nemzet, bálványait, melyeknek az előtt térdet s fejet hajtott, maga összetöri, oltárait és templomait lerombolja, Királyostul népestül sz. Gergely lábaihoz borul; el kell ismernünk, mikép itt Isten újja, Isten rendkívüli malasztja, csuda ereje működött.

Ép ezen jelenetet ábrázolja az előttünk álló oltárkép, hol világosító sz. Gergely Euphrat vizébe szállva, a királyt, királynét, királyi ház többi tagjait, ország nagyjait, hadsereget és számtalan nép sokaságát megkereszteli. — A' történet írók előadása

⁹⁾ lásd a római Martyrologiumban.

szerint ezen első alkalommal körül belől egy millió és négy száz ezer embert.

Az Örmény nemzet megtérése után sz. Gergelynek és a meg tért királynak első gondja volt, a katolika egyház látható fejének, a szentséges római Pápának legmélyebb tiszteletüket és fiui engedelmességüket, Constantin Császárnak pedig az ő hasonlólag csudálatos megtérése fölötti őszinte örömeiket nyilvánítani, miért fényes kísérettel Romába mentek. Rómából hozta sz. Gergely a patriarchai méltóságon kívül, melly első Sz. Sylvester Pápától, ő reá és utódaira ruháztatott, azon szokásokat és szertartásokat, mellyekben az örmény egyház minden keleti eredetisége mellett a nyugot római latin egyházhoz annyira hasonlít.

A szövetség, melyet ekkor a két főpap és két koronás-fő a hatalmuk alatt álló egyházak és birodalmak nevében egymásközt kötöttek, fenn állott századokon keresztül a legjobb egyetértésben s idők folytán nem egyszer megerősítettet; utolsó megújítása ez egyházi egyességnek a római egyházzal történt IV. Eugen romai Pápa idejében a florentiai közönséges egyházi gyülekezetben 1439-ben Krisztus után ¹⁰⁾ és csak az utóbbi századok mostoha környülményeinek tulajdonítható, ha mind a mellett a nemzet jóval nagyobb része a katolika egyház egységétől elszakadt.

A keresztény hit felvételét követték nyomban azon áldások, melyekkel az, a polgári államokat jótekonny hatása és befolyása által böldegítani szokta.

¹⁰⁾ IV Eugen Pápa Apostoli irata az Örményekhez: „laetentur coeli et exultet terra.“

A keresztény jámborság, evangéliumi erények, felebaráti szeretet, szóval a hit-élet tettekben nyilvánult. A buzgó király, ország-nagyok, egyesek és községek vetélkedtek egymásközt, Isten dicsőségére a Boldogságos Szűz Anyának és Szentek tiszteletére szebbnél szebb templomokat építeni, azokat ékszerekkel diszesíteni és jövedelmekkel gazdagon ellátni. A szegények, ügyefogyottak, betegek, árvák és utazók elfogadására és ápolására ország szerte kór- és árvaházak és ispotályok épültek, megtelt az ország férfi és nő szerzetes rendek kolostoraival, az erdők magányai és sziklák üregei megnépesedtek szent életű remetékkel. Virágzásnak indult ekkor az örmény irodalom is, és a IV^{dik} és következő századokban Örmény országban írók éltek és munkákat irtak, mellyekhez hasonlókkal azon századokból Europa mostani mívelt népei közül egy sem dicsekedhetik. A mi pedig bámulatosabb, a hitélet ezen jelenségei mutatkoztak közepette a legborzasztóbb háboruknak, miket a nemzet valaha viselt, annál borzasztóbbak pedig, mivel vallási háboruk voltak. Milly megfoghatatlan az Isteni bölcsesség! müly csudálatosak az Isteni Gondviselés utjai! Azsia szívében, a kereszténység keleti határ szélein támaszt Ó magának egy erőteljes népet, melly századokon keresztül előharczosa és védőfala légyen a nyugot ázsiai és europai kereszténységnek, a melyen a hitetlenek szilaj ereje megtörjön! Igen-is tisztelt Hallgatók! azon időtől, hogy az örmények a Krisztus hitére tértek, a nemzet élete egy egész évezreden és pár századon keresztül, nem volt egyéb, mint egy szakadatlan harc és háboru, az őt minden oldalról környező, a kereszt-

tény hit elfogadásáért vesztére törő pogány, mohamedán és egyéb Ázsia belsejéből előnyomuló hitetlen népfajok számtalan csordái ellen.

Első, ki az örményeket az üdvözítő hitért hadal megtámadta, Maximinus romai császár volt, ki mint Eusebius egyházi-történet író megjegyzi, egész virágzó római seregeket vesztett el a keresztény örmények ellen gondatlanul indított és folytatott háborúban.¹¹⁾

Ugyanazon időben másfelől a Perzsák az Örményeknek legmakacsabb és dühösebb ellenségei rontottak be az országba, a nemzetet fegyver erejével a keresztény vallás elhagyására, és a Zoroaster vallása elfogadására, az elemek imadására rá hajtani szándékozván. E' végre számtalan tűz imádó papokat úgy nevezett Mágusokat hoztak az országba, kik az Ur oltárait le rombolták, és a perzsa örök tűz tiszteletére ország szerte oltárokat emeltek, és a föld népét a tűz imadására kényszerítették, az ellenszegülőket le ölték vagy rabszíjra fűzve fogságba hurczolták. Vértetükkel vannak megírva a nemzet évkönyveiben az üldözések, melyeket ekkor az örmények Sapor és Isdegerd perzsa királyok idejében Krisztus hitéért szenvedtek.¹²⁾

11) *Bellum insuper a tyranno commotum est adversus Armenios, jam inde a priscis temporibus amicos et socios populi romani, qui cum Christiani ipsi quoque essent et divinae religionis studiosissimi Deo invisus tyrannus eos ad simulacrorum et daemonum cultum traducere per vim conatus, pro amicis inimicos, hostes pro sociis effecit. Et ipse quidem in bello adversus Armenios una cum exercitu suo varios clades atque aerumnas pertulit. Eusebius L. 9. Cap. 8.*

12) *Ammian 27. k. — Cassiodor 3. k. 2. F. — Clemens Galanus, „Conciliatio Ecclesiae Armenae cum Romana“ czimű munkájának IV. k. — „Sed quis non insuper admiretur firmissimam Armeniorum constan-*

Ekkor támadtak a nemzet kebeléből férfiak, kik a szentírás Machabaeusaihoz hasonló vallási érzülettől lelkesülve, készebbek voltak inkább meghalni, mint hazájok végromlását, nemzetük kiirtását, Isten oltárainak felforgatását, az ártatlan, vallásához hű népnek fogságba hurczoltatását és le gyilkoltatását tovább szemlélni. Fegyvert fogtak tehát és szembe szállva a Perzsa hatalommal negyven évi legvérengzőbb háboru után, millyenről a Historia csak emlékezik, ki vívták hazájuk és vallásuk szabadságát. Krisztus ezen bajnokainak egyike és nevezetesbike volt a hős Vártán örmény ország hadainak fővezére, ki nyolevan éves korában, seregének élén vitézül harczolva, árulás következtében 1036 társával el esett.

Ma nem érném végét beszédemnek ha csak század részét akarnám elmondani azon veszélyeknek, mellyekben nemzetünk vallásáért forgott a VII^{ik} században, az akkor éppen tőszomszédságában támadt Mohamedán hatalom és vallás elleni küzdelmeiben, melly a mint tudva van, rövid idő alatt óriási mértékben növekedett és a keresztény világot elnyeléssel fenyegette.

Mit mondjak a tatárok pusztításairól a XIII^{ik} században, kik egész virágzó városok és helységek lakosságát száz ezerenként kardra hányták! Két évig kalandoztak ezen barbárok Magyar és Erdély honban, és pusztaságot hagytak magok után; képzelhetitek, mit miveltek ők egy olly szerencsétlen ország-

tiam in Cruciatibus strenue toleratis pro Christo sub hoc (Sapore) Rege, haud enim Regem Arsacem solum, sed et innumerabiles in Armenia Christianos pro fide Christi dirissime exeruciavit et neci tradidit Sapor.

ban a hol végkép megtelepedtek, és a hol maradékaikban maigis fön maradtak.

Ezeket tehát elhallgatva, még csak annyit mondok, hogy ezen több mint ezer évi vallási küzdelmében a nemzet végtére is elvérzett, királyi trónja a mondott idő szak alatt háromszor forgattatott fel, a két első ízben hamvaiból újra feltámadt, a harmadik bukásból fellábalni mind maig nem tudott.

Ezen harmadik történt 1371-ben kr. után, e képen: A keresztes háboruk alkalmával a XI-dik és rá következett két században, az Örmények, kik azon időben, minden ázsiai keresztény népek közül egyedül állottak mégfönn és birtak külön országgal és nemzeti királlyal, a nyugoti keresztényeket mint testvéreiket ugy tekintették, s Jeruzsalem és a szent föld elfoglalásában fegyveres erővel, élelemmel, szállításal és mindennemű hadi szerekkel segítették, a mit többek közt tanusitanak III-dik Coelestin, III-dik Innocent IV-dik Kelemen és IX-dik Gergely római Pápáknak az akkori örmény királyok és Patriarchákhoz irt levelei mellyekben őket részint a keresztesek sikeres föl segéllésére buzdítják, részint pedig az azoknak nyújtott segedelemért köszönetet mondanak, őket azért dieséretekkel és áldásokkal halmozzák.¹³⁾

A fegyverek szerencséje utóbb azonban megváltozván, a keresztények Jeruzsálemet és a sz. földet kénytelenítették oda hagyni, a keresztesek szövetségesei az Örmények pedig magokra maradtak, szemközt a nyugoti keresztényeknek általok adott

¹³⁾ Hi (Armeni) enim uni omnium transitum Alemannorum non hostium

segedelemért, halálos ellenségeikkel a számtalan mohamedán népekkel. A' háboru súlyát, mely most egyedül reájok nehezedett, megfosztva minden külső segítségtől sokáig hordozni nem bírták, hanem a vesztekre esküdt, ugyan azon egy időben, és egy értelemben, különböző oldalról az országba rontott, arab, perzsa, török és tatár népek sokaságától a szó teljes értelmében elnyomattak, az ország minden irányban feldulatott, a lakosok kor és nem különbség nélkül kardra hányattak, vérpatakok, lángba borult és hamuvá lett városok és helységek jelölték az utat melyen a barbárok haladtak. Ekkor a király is, ki ezen időben VI-dik Leo vala, nejével és egyetlen leányával fogságba esett, és csak hét év múlva, első János castiliai spanyol király közbenjárására nyere vissza szabadságát; meghalt Parisban 1393-ban és eltemettetett a Coelestinusok templomában emeltetett királyi sirban. ¹⁴⁾

A hazájok ezen végromlását túl élt Örmények, kiknek a dühös ellenség fegyvere ellen, sem az erdők rengetegei sem a sziklák barlangjai biztos menedéket többé nem szolgáltatathattak, szerencsétlen hazájokat oda hagyták, és a ki merre csak tudott,

incursionem sed amicorum adventum judicabant. — Nicetas Choniates évkönyveinek 46 lapj. „Et vero inter alia ejusdem (Armenae) Nationis de Ecclesia, Republicaque Christiana merita illud praecipuum ac singulari memoria dignum est, quod principibus exercitibusque christianis saepius olim ad occupationem Terrae Sanctae proficiscentibus, nulla Natio, nullus Populus promptius alacriusque eis suppetias tulit quam Armenii, qui viris, equis, armis, commeatu, consilio ac denique omni ope christianos sacro illo in bello fortissime ac fidelissime juverunt. XIII. Gergely Pápanak 1747-ben kelt apostoli irata: „Romana Ecclesia.“

¹⁴⁾ Du Breuil Antiq. de Paris 3. k.

menekült, sokan a Ciliciái kikötőkben hajókra szállva az akkor még fenn álló byzantiumi görög birodalom városaiba névszerint Konstantinápolyba vonultak, mások Olasz országba hajóztak és az olasz tengerparti városokban: Velenczében, Genuában, Livornóban, Pisában, Anconában, Nápolyban és Rómában, részint maigis fen levő örmény gyarmatokat alkották; mások a fekete tenger parti, és Duna melléki tartományokban kerestek magoknak menedéket; mások végre, és ezek a mi egyenes őseink eldődink voltak, Ani városának az egyesült Perzsa és Tatár tábor által történt vég elpusztítása után, áthatva a kaukáziai bérceken elébb ugyan a mai Kazán és Astrachan orosz tartományokban telepedtek meg, hanem itt is a Tatároktól háborgattatva, fegyverrel utat nyitottak magoknak Crimiába, hol a Genuaiaktól, kiknek azon időben Crimiának Caffa nevű városa és környéke birtokában vala, a leg szivesebb vendég szeretettel fogadtattak. 178. évig laktak Crimiában őseink, míg 1457-ben Caffa is a Tatárok által elfoglaltatván, az Örmények, kik az ellenség fegyverét ki kerülhették, Crimiából Lengyel országba, onnan idő multával Moldovába, Bucovinába és Oláh országba költöztek.

Megjegyzendő, mikép apáink mig Crimiában és Lengyelországban laktak, Rómával egyesült katolikusok voltak, valamint katolikusok maigis ott maradt atyánkfiai. Moldovában azonban nem egyesült vallásu fejedelem és nép hatalma alá kerülvén, és az ott korábban meg telepedett Örmények is nem egyesült hitűek levén, őkis csupa tudatlanságból ezen vallást követték, és csak később Erdélyben

tértek ismét vissza a katholika Egyház kebelébe. — Átjöttek pedig Erdélybe 1672-ben Kr. után, átjövetelük fő oka vala: hogy a moldovai fejedelem és nép, az Örményeket, jólehet szintugy nem egyesült hitüek volnának mint ők, az örmény nyelv és ritus elhagyására és a görög szertartás követésére kényszerítették, mivel pedig erre őseink rá állani se hogy sem akartak, isszonyu üldözést támasztottak ellenök. Templomaikat kirabolták, drága ékszereiktől megfosztották, egyházi könyveiket máglyára rakva elégették, püspökjüket és papjaikat börtönbe vetették, a gyermekeket újból megkeresztelték, halottaikat görög szertartás szerint temették el, végre a templomoknak ágyukat szegezve azokat halomra lötték. Szóval az Örményeket ősrégi szokásaikból, erköleseikből és nemzetiségökből merőben ki akarták vetkeztetni. Másfelől a Törökök is nagy haddal Moldovába beütvén, az Örmények hazájok esküdt ellenségeivel találkozni itt is nem akarván, 1669-ben Kr. után mint egy három ezer család a Moldova és Erdély közt fekvő havasokba vonultak; itt tartózkodtak eleink három esztendeig, mig 1672-ben első Apafi Mihály akkori erdélyi fejedelem engedelmével Erdélynek a mondott havasok aljában fekvő helységeibe szállottak. Apafi az új vendégeket a kereskedeés fel virágoztatása tekintetéből a folytonos háboruk miatt népességében különbenis igen megfogyatkozott országba örömmel fogadta, azok egy részének saját ősi jószágát Ebesfalvát lakhelyül engedte, valamennyieket pedig különbféle szabadalmakkal és kiváltságokkal megajándékozta.

Erdély nem sokára az után, a maigis dicsően

uralkodó austriai ház birtokába esvén, Nagy Leopold császár az Örményeknek, kik az austriai ház iránti hívségöket rövid idő alatt több alkalommal, névszerint 1717^{ben}. Besztercze védelmében a Törökök ellen részt véve, meg a Rákoczi féle forradalom idejében, fényesen bebizonyították, kiváltképpen pedig halhatatlan emlékezetű Verzár, vagy a mint akkor nevezték Verzeresko Auxentius püspökjük érdemeinek tekintetéből, ki az uralkodó austriai ház iránti tántorithatatlan hívségéért mind a Törököktől mind pedig a Rákocziaktól különbféle méltatlanságokat és kétrendbeli sanyaru fogságot szenvedett, külön város építésére, melly Örmény város nevet viselne és Örményeké lenne, helyet adott itt Szamosujvárt. Leopold császár és apostoli király utódjai a felséges austriai házból származott minden uralkodók egytől egyig az Örményeket legmagasabb császári kegyeikre méltatták, szabadalmakkal megajándékozták.

Másfelől Róma is alig hogy értesült őseinknek Moldovából Erdélybe történt átszállása felől, azonnal gondoskodott arról, hogy a kath. hit egységtől eltávozott fiait az egyház kebelébeterelje, mire nézve saját honfiakat Verzeresko Auxentiust, ki ép azon időben a romai hit-terjesztő-társulat intézetében hittani tanulmányait bevégezte vala, Apostoli-helyettes minőségben Erdélybe hozzájok le küldötte. Ezen, később örmény püspökké fel szentelt apostoli lelkü férfiú több évi fáradozásainak sikerült elvégre az eltévedt nyáját Krisztus aklába vissza vezetni és a római egyházzal a katholika egység és igazság középpontjával egyesíteni. Ugyan csak ő volt, ki

az általa város építésére nyert föld területen az első házat építette, példáját nyomba követték a Beszterczéről, Görgényből, Peteléről, Károly Fejérvárról és más helyekről szeretett Főpásztoruk körül egybe sereglett hívek, és rövid időn nőtt, épült és népesedett a város. Verzeresko püspök háza, melly közhagyomány szerint ezen templom terén vagy épen helyén állott, halála után a buzgó hívek által Főpásztoruk emlékezte iránti kegyeletből kápolnává alakították át, és szenteltetett fel, hol sokáig isteni szolgálat tartatott, míg a szerény kápolna helyén ezen pompás templom emelkedett.

Míg Verzeresko püspök élt, és azután is míg a nemzetnek saját egyházi főnökei voltak, a nemzetben egyetértés, összetartás, az isteni szolgálatban egység és egyformaság uralkodott. Az erdélyi örömnység, jóléhet akkor is szintugy mint most eloszolva lakott az országban, egy egészet, egy, örmény Compania nevezete alatt a kormány által is elismert nemzet-egyházi testületet képezett, melly belügyeit maga intézte, a határozott évi adót kiosztotta, felszedte és beszolgáltatta a császári kincstárba. Hasonlag adózott kiki tehetsége szerint a püspöki asztal, az egyháziak és isteni szolgálat illő tartására, adakoztak továbbá és áldoztak a közjóra valamenyien, valahányszor a nemzet egyházi és polgári érdekei megkivánták; s hogy hazafiui törekvéseik sikeretlenek nem voltak, hogy mit tehet egyetértés, összetartás egy aránylag kevés számu népnél is, tanusítják városunknak általuk szerzett és nagy részt maigis fenlevő egyházi és polgári intézményei, tanusítják az erdélyi örmény városok- és községek-

ben létező számos, részint magán ájtatos férfiak és családok által, részint köz költségen épült templomok, iskolák, kórházak és egyéb jótékony intézetek és kegyes alapítványok.

Az erdélyi örmény szertartású egyház, míg kebeléből püspöke és egyházi főnökei voltak, közvetlen a római apostoli szent Szék fölügyelése és gondviselése alatt állott. A szentséges római Pápák egész atyai gyöngédséggel ápolták az Ararat tövéből Erdély bérczei közé átültetett világosító sz. Gergely egyházának Rómával egyesült ezen gyenge növényét, növendékpapjait az apostoli szent Szék költségén növeltették és tanították szinte a mult század végeig a római hit-terjesztő-társulat' világhírű intézetében. Több apostoli leiratok által intézkedtek az iránt, hogy az erdélyi katolikus Örmények, a keleti örmény-egyház' szertartásait híven és sértetlenül megtartsák; tették pedig ezt a szentséges romai Pápák főképp azért, hogy az Erdélylyel kelet felől határos tartományokban, délkeleti Európában és egész Azsiában elszórt nagy számú nem egyesült vallású erdélyi és más katolikus Örményeknél a keleti örmény egyház szokásait és szertartásait magais tiszteletben tartja és mások által is tiszteletben tartatni parancsolja, levetkezvén a Róma ellen táplált előítéleteket és balvéleményeket hajlandóbbakká tétessenek a katolika igazság elfogadására.

Miután pedig Verzeresko püspök meghalt, és a nemzetnek megszűntek lenni ajka és ritusa szerénti egyházi előljárói, megszűnt az egyetértés és összetartás a nemzetben, megszűnt az egység és egyformaság az egyházi életben, az isteni szolgálatban.

Örmények
leírás, hogy
Róma az

Azon idő óta be állott egyházi állapotaink hasonlitanak egy szétvert nyájnak állapotához, az édes apjoktól elmaradt árva gyermekek sorsához.

Minthogy tehát a kijelelt idő óta beállott, mint szintén jelen egyházi állapotainkról mi jót, mi örövendetést sem mondhatok, inkább hallgatok, és véget vetve ez uttal beszédem historiai részének, átmegyek azon tanuságok előadására, melyeket a felhozott történeti tényekből vonhatunk, és azon kötelességekre, melyek azokból mi reánk, kik az Örmény nemzetnek és nemzeti egyháznak tagjai, sorsosai az előadott történeti emlékeknek hagyományosai, s örökösei vagyunk, háramlanak.

A keresztény katholika religio nemzetünkben egykoru a kereszténységgel Üdvöztőnk tanítványai sz. Tádé és Bertalan apostolok hintették el annak magvát Örmény országban, nevelte pedig és termékenyítette azt világosító sz. Gergely, úgy hogy a kised mag rövid időn terebélyes fává növekednék melynek árnyéka alatt Ararat fiai és leányjai nyugodalmat, üdvöt és boldogságot keresnének és találnának lelkeiknek; és miután egyszer szerencsések voltak őseink Krisztust és az Ő menyei tanítását meg ismerni; miután szerencsések voltak izlelni az örömet, vigasztalást s boldogságot, melyet az a hívő léleknek nyújt, soha többé azt el nem hagyták,

soha semminemü földi erő s hatalom attól őket elvonni többé nem tudta. Csak egy szóba került volna nekik üldözőik és kinzóik kezeiből szabadulni, életüket és vagyonukat megmenteni, csak egy szóval jelenteni: hogy Krisztust meg tagadják, és azonnal szabadon bocsáttattak volna, nem csak, de sőt ajándékokkal is halmoztattak volna; hanem azt soha sem cselekedték, készebbek voltak a legborzasztóbb kínokat inkább ki állani, vagyonuktól és életöktől is megfosztatni, mint Krisztust és az Ő religióját megtagadni; utóljára is midőn egy egész évezreden keresztül hazájuk és vallásuk szabadságáért vívott véres harcokban elvérzettek, a hitetlenektől elborítottak inkább mint legyőzettek, készebbek voltak hőn szeretett hazájokat oda hagyni s idegen földre ismeretlen országokba költözni inkább, mint Krisztus megtagadásával és az üdvözítő hitnek elárulásával élet és vagyon biztosságot magoknak alacsonyul vásárolni. Azért mondám én tisztelt hallgatók! mindjárt beszédem kezdetén, hogy mi menekültek vagyunk, nem politikai hanem „vallási menekültek!“ őseink, — hogy hitöket és hitökért minden perczen veszélyben forgott életöket megmentsék, jöttek a világ ezen részébe. — Igenis szeretett Hiveim! vértanuknak és hitvallóknak vagytok ti ivadéki; mert nem nagyot mondok, ha azt álítom: hogy nincs köztetek család, melly ha le származási fáját feltudná vinni a mult századokba, tagjai közt vértanukat és hitvallókat ne számlálna. Ezt azonban nem azért mondám, hogy elbizzátok magatokat, hanem hogy őseitek példáját szem előtt tartva, legyetek ti is a hitben állhatatosak, semminemü földi érdek, világi szerencse vagy em-

beri tekintet meg ne ingasson, meg ne tántorítson a hitben; hanem azért; hogy legyetek méltó fiai és leányai, méltó unokái őseiteknek, hogy valamint hitöknek vagytok örökösi, úgy legyetek örökösei az ő erényeiknek, keresztényi jámborságuknak, hogy éljen bennetek is a hit, és tettekben nyilvánuljon, valamint élt ő benne és nyilvánult kegyes jámbor életben és tettekben.

A keresztény katolika hittel egykoru továbbá nemzetünknel a nemzeti egyházi szertartás, vagyis azon szokás, melynél fogva az örmény egyház az isteni tisztet a kereszténység kezdete óta örmény nyelven, Örmények apostola vilagositó szent Gergely s hivatali utódai, örmény egyház Pátriarchái és szent Atyái által szervezett rend és modor szerint végzi. Őseink egyházuk ezen ritka kiváltságát minden idők és körülmények közt leg drágább kincs gyanánt őrizték és fenn tartották; utolsó vándorlásokis Moldovából Erdélybe, mint a maga helyén előadtam, főleg ezen ősz régi hagyományok, egyházi intézmények és szokások megmentése végett történt, sőt midőn Erdélybe is át jöttek és utóbbis, midőn a katolika egyházba léptek, magoknak ki kötötték, miszerint nekik az új hazában és a katolika egyházban eredeti szokásaik és szertartásaik szerint élni megengedtessek, mi nekik mind a szentséges római Pápák, mind pedig a felséges apostoli királyok és fejedelmek által biztosított.¹⁵⁾

15) Sacra Congregatio de Propaganda Fide annuente Sanctissimo decrevit; ne de cetero Armenis enctis sive laicis sive ecclesiasticis saecularibus quam regularibus ad latinum ritum quaecunque de causa sine speciali Sedis Apostolicae licentia transire liceat et pro-

Nincs is példánk rá a múlt század végéig, hogy örmény, Erdélyben más mint örmény rítust követett volna, de viszont nincs példánk reá, hogy örmény, Erdélyben, míg ritusát követte vegyes házasságra lépett, gyermekeinek más, mint katolika vallásban neveltetésébe bele egyezett, vagy épen vallását elhagyta volna, mint ez az utóbbi időkben fájdalom! nem eggyel és nem egyszer megtörtént.

Nekünk egyébaránt egyéb okaink is vannak ősi intézményeink, hagyományaink és egyházi szertartásaink mellett híven megmaradni: mi t. i. nem egyedül állunk széles e világon a keleti örmény egyháznak és nemzetnek tagjai, mi egy kis töredékét képezzük a török, orosz és perzsa birodalomban szélesen elterjedt és egész Indiáig elágazott örmény egyháznak és nemzetnek, melynek fájdalom! egy igen kicsiny része vallja a katolika hitet, jóval nagyobb része a római katolika egyház egységétől elszakadt tévelygésben él, hogy számokkal fejezzem ki magam, a katolikus örmények száma alig tesz két száz ezeret, midőn a nem egyesülteké négy millió öt száz ezernél többre tétetik.

inde omnibus Archiepiscopis, Episcopis et Officialibus Armenorum unitorum districte praecipiendo mandavit, ne deinceps licentias pro hujusmodi transitu subditis suis cujuscunque gradus et conditionis existant, concedere praesumant; et Archiepiscopis, Episcopis, et aliis Praelatis latinis et eorum Officialibus, ne deinceps Armenos praedictos unitos ad latinum ritum transire volentes, quovis praetextu aut causa etiam cum licentia Armenorum Praelatorum suorum recipere audeant sub poena nullitatis actus. die 2. april. 1699. — Antoine a keresztények szertartásairól irt Értekezésében.

VI. Károly Császár 1726, a Szamosujváriaknak adott Privilegiumában többek közt olvassuk: Cujus (Episcopi, Transsilvanien-sis) Officii erit invigilare, utrum ritus armeno catholicus debite ibidem (Armenopoli) et alibi observetur.

Ezen eltévedt testvéreinkről, atyánkfiairól megfeledkeznünk nem illik, nem szabad, és ha üdvössé-
göket másképpen munkálni nem áll hatalmunkban,
ha őket a katholika egyháznak máskép megnyerni
nem tudjuk, igyekezzünk legalább példánk által
őket megnyerni, és ne idegenítsük el őket a katho-
lika egyháztól, keleti szertartásaink elhanyagolása
által, melyekhez ők rendkívül ragaszkodnak, és a
melyekben ők világosító szent Gergely vallásának
lényegét helyheztesik. Mert tudnunk kell, mond
XIV-ik Benedek Pápa a keleti Missionariusokhoz írt
levelében: „hogy a keleti népeket mi sem tartóztatja
vissza inkább a római egyházzali egyesülestől,
mint abbéli aggodalmuk, miként ha Rómával egye-
sülnek, vesztik ritusokat, vesztik nemzetiségöket,
mire nézt, mit sem mulaszt-el Róma maga részéről,
hogy a keletieknek ezen aggodalmát eloszlassza és
őket ebben a tekintetben meg nyugtassa. ¹⁶⁾

A régletünt nemzeti nagyság és dicsőség fel-
említéséből az általam előadott történeti vázolatban,
még más erkölcsi tanuságokat is merithetünk: mi
sem tünteti t. i. világosabban szemünk elébe a földi
nagyságnak, dicsőségnek és általában minden földi
dolgoknak mulandóságát, állhatatlanságát, mint a
historiai emlékezetek, mint vissza tekintés az egykor
virágzott de már politikai jelentőségüket vesztett
nemzetek múlt életébe; meg győz e minket arról;
hogy nincs e' földön maradandó városunk. Tovább
három ezer évnél állott egykor és virágzott Ázsia
szívében az örmény birodalom, és elenyészett; egy

16) XIV-ik Benedek körlevele: „Allatae sunt.“

nyomorú falu és egy kisszerű templom, építve azon verem fölébe, mellybe világosító sz. Gergely a még pogány király által vettetett, jelölik a helyet a hol egykor Örmény ország fővárosa Artaxata állott. Romok, roppant kiterjedésben borítják a nagy Ararat aljában azon helyet, hol egykor a mi eredeti szülő városunk Áni feküdt. Ani előázsiának a közép korban egyik leg nagyobb városa, mely hiteles írók tanutétele szerint, ezer egy templomot, száz ezer házat, és egy milliónál több lakost számlált, most romban hever, egy lélek sem lakja azt, borzasztó halál csendesség uralkodik a nagyszerű romok felett¹⁷⁾. Hol vannak a hajdan-kornak ezeknél még sokkal nevezetesebb városai? hol Ninive, hol Bábylon, hol Tyrus? melyek piaczeit őseink egykor látogatták; eltűntek! nincsenek többé! a mi több, el tűntek nem csak a városok, hanem eltűntek a népek is, melyek azokat lakták, s eltűnt volna kétségkívül nemzetünk is a népek sorából és a világ szinpadáról, ha azt a keresztény vallás és annak jótékony intézményei a vég enyészettől, vagy az arab, török, perzsa és más mohamedán népekbe való bele olvadásától meg nem óvják.

Nemzetünk múlt viszontagság-teljes életéből vigasztalást merithetünk az élet különféle viszontagságaiban, vigasztalást akkor is, ha valamely rendkívüli csapás, szerencsétlenség ér bennünket. Nagy volt a csapás, nagy a szerencsétlenség, mely két évvel ez előtt érte városunkat, annak egy igen szép

¹⁷⁾ In Armenia est civitas nobilis, quae Ani vocatur, ubi sunt mille Ecclesiae, ac centum mille familiae quam Tatarí ceperunt in 12 diebus. — Vincentius Bellov. Histori. 30. könyv.

részét elhamvasztván és sok becsülete polsgárnak nagy fáradsággal szerzett vagyónát, több évi keresményének gyömölcsét megsemmisítvén; hanem gondoljuk el tisztelt Hallgatók! hányszor nem látták apáink ősi honjukban és az általam elbeszélt hosszas vándorlás ideje alatt lakhelyeiket a tűzzel vassal mindent pusztító ellenség által felperzseltetni, hányszor nem látták édes övéiket legközelebbi véreiket és rokonikat szemeik előtt fel konczoltatni, vagy a halálnál is rosszabb fogságba hurezoltatni! Titeket, hála Istennek! ilyes-mi nem ért, és őrizzen is meg attól a Mindenható. Ti Isten oltalma és az austriai sasok szárnyai alatt békét és nyugalmat élveztek, életetek és vagyonotok bátorságban vagyon.

Apáinkat az együtt kiállott viszontagságok, szenvedések, csapások összetartókká tették, egy népcsaláddá olvasztották, úgy hogy ők egymást úgy szeretnék mint testvérek, s egymásért és a közjóért áldozni készek volnának. Vajha közös őseink, egykor együtt kiállott viszontagságainak általam történt fel említése képes volna az unokákban kissé megtágult hazafiui és testvéri szeretetnek kapcsait szorosabbra fűzni!! —

Apáink, kik midőn Erdélybe jöttek, lakhelyek nélkül szűkölködtek, egyetértés, hazafiui szeretet, egyesített erő és áldozat által, nem csak helyet tudtak egy külön nemzeti város építésére nyerni; hanem a nyert, az előtt pusztta helyen csinos várost tudtak építeni. Apáinknak vallásos buzgalma Isten dicsőségére ezen nagy és felséges szentegyházat alapjából föl tudta építeni, mi a fenn levő várost és templomot fenntartani és mindkettőt a mint őseinktől

vettük utódainknak által adni, egyházunk időnként fölmerülő szükségzeit fedezni nem tudnánk!?— Hajdan magán Istenfélő férfiak és családok saját költségükön templomot építeni, kórházat állítani és alapítani tudtak; mi városunk szegényeiről, betegeiről és árváiról kik véreink és atyánkfiai, gondoskodni nem tudnánk!?

Avagy fogja valaki közöletek talán mondani könnyü volt apáinknak, mert ők boldogabb időkben éltek és inkább volt módjuk benne. Hogy az idők változtak valamint minden változik a nap alatt: meg engedem, de hogy apáinknak több módjuk lett volna jótékony köz célokra áldozni? szabad legyen kételkednem, és ha csak ugyan volt módjuk, volt azért, mert az élőhit, egyetértés és akarat tudott módokat teremteni; „bizony bizony mondom néktek: légyen bennetek is élő hit, felebaráti szeretet, jó szív és elszánt akarat, és találtok módokat jót tenni, köz jóra áldozni.“

Hanem befejezem már igenis hosszúra terjedt beszédemet, miután nemzetünk és nemzeti egyházunk eredetét és nevezetesebb viszontagságait fő vonásokban előadtam, és megmutattam: miszerint mi csak ugyan menekültek vagyunk még pedig inkább vallási mint politikai menekültek, miután előadtam: hogy nemzetünk a keresztény vallás védelméért és annak érdekében a hitetlenek ellen vívott több mint ezer évi küzdelmeiben vérzett el, és ennek következtében hagyták oda őseink eredeti honjukat és költöztek ezen tájékokra. Jelen alkalommal nemzeti történelmünket leg nagyobb általánosságban ismerttettem meg veletek, részletességekbe nem bocsátkoztam, jövő és a rá következő években, ha Isten is úgy akarja,

nemzetünk vallási és polgári életének egyes pontjait és történelmi nevezetességű eseményeit fogom megismertetni.

Felüthetjük bátran tisztelt Hallgatók! a történetek évkönyveit, és visszatekinthetünk nemzetünk mult életébe, mit sem találunk abban, min okunk lehetne elpirúlni, hanem igenis sokat, mi dicsőségünkre, vigasztalásunkra és tanúságunkra szolgálhat. Hazafiuság és polgári erények, vallásosság és keresztény jámborság voltak fő jellemvonásai nemzetünknek minden időben, és azok hála Istennek! mind maig; egy pizok egy folt nem bélyegzi a történetekben nemzetünk multját, politikai vagy egyházi életét.

Alkotója pedig és megmentője nemzetünk mind két nembeli életének világosító sz. Gergely; ha Ő nem lessz, ha Isten véghetetlen irgalmában Őt nemzetünknek nem adja, rég eltűntünk volna miis a népek sorából, és az egykor szomszéd népek sorsára jutotunk volna. Az Ő szelleme lelkesítette őseinket vallási harcaikban, vigasztalta szenvedéseikben. Az Ő lelke lebeg és örökös mind maig nemzetünkön. egyházunkon, egyházi szertartásainkon és intézményeinken, melyeknek szerzője, és melyekbe Istentől ihletett lelkét öntötte.

Tiszteljük szeretett Hiveim! nemzetünk ezen nagy Apostolát, legnagyobb jóltevőjét, kinek Isten után nemzeti megmaradásunkat, vallásunkat s egyházi intézményeinket köszönhetjük.

Most borúljunk térdre tisztelt Hallgatóim! imádjuk és áldjuk a Mindenhatót, ki nemzetünknek szent Gergelyben egy fényesen világító napot, egy égő szövétneket adott, melynek világánál a világ világos-

ságát az örök igazságot Jézus Krisztust meg ismer-
tük, kérjük a Mindenhatót hogy világosító sz. Ger-
gely érdemeiért és az Ő esedezésére vegye oltalmába
nemzetünket, egyházunkat, városunkat és városunk
minden ajku és rendü lakosít. — Kérjük a Minden-
hatót, hogy oszlassa el a setétség és tudatlanság
fellegeit és világosítsa fel a hit egységétől elszakadt
atyánkfianak elméjét, hogy ismerjék el ők is a ka-
tholika hit igazságát, és térjenek az igaz egyházba,
melyet Krisztus szerzett, és melyet világosító szent
Gergely nemzetünkben alapított. Kérjük végre a
Mindenhatót, hogy a hit világa, melyet ezen nagy
Szent gyújtott szívünkben, soha el ne homályosod-
jék, hanem égjen lánggal és lobogjon állandóul és
gyúlassza szívünket Isten és felebarátunk szerete-
tére és vezéreljen minket földi vándorlásunk után az
örök világosságba az örök életbe. Amen.

Pal
K. S. S. S. S. S.
Budapest

MTA BTK TTI

00018405